

kalandığı bir sırada Şeybânî'nin devletler umumi hukukuna dair kitabının şerhini dikte etmeye başlamış, bunun matbu versiyonundaki 1408 sayfanın son 328 sayfasını hapisten çıkışından sonra Merginân'da ve yalnız on gün içinde tamamlamıştır. Eser, Debbâğzâde Mehmed Münib Ayıntâbî tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olup İstanbul'da basılmıştır (1241/1826). Arapça aslının neşri ise bu tarihten yaklaşık bir asır sonra mümkün olmuştur (Haydarâbâd 1335-1336). Selâhaddin el-Müneccid'in tahkikli neşrine başladığı eser (I-III, Kahire 1957-1960), Abdülazîz Ahmed tarafından IV ve V. ciltleri tahkik edilerek tamamı yeniden yayımlanmıştır (Kahire 1971). Ayıntâbî çevirisini, Bursalı Mehmed Tâhir ve Bağdatlı İsmâil Paşa yanlış olarak *es-Siyerü'l-kebir*'in tercümesi diye gösterirler. Bu yanlış bilgiyi Fatîn, Mehmed Süreyyâ, Muallim Nâci ve Şemseddin Sâmî gibi müellifler de tekrarlamıştır (Okçu, s. 31-32). Ayıntâbî yazdığı mukaddimede eserin muhteva ve değeri, ayrıca Şeybânî ve Serahsî hakkında bilgi vermiştir. Bursalı Mehmed Tâhir'in kaydettiğine göre bu tercüme II. Mahmud'un emriyle alay müftüleri ve tabur imamları tarafından zâbit ve askere okutulup izah edilmekteydi (Osmanlı Müellifleri, II, 35). Ayıntâbî, *Teyssirü'l-mesîr fi Şerhi's-Siyerü'l-kebir* adlı Arapça kitabında Serahsî'nin eserindeki anlaşılması zor yerleri açıklamıştır. Esasen *es-Siyerü'l-kebir*'in hâşiyesi mahiyetinde olan bu eserin çeşitli yazma nüshaları mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 382 [müellif hattı]; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 535). Eser UNESCO'nun isteğiyle Muhammed Hamîdullah tarafından Fransızca'ya çevrilmiş ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanmıştır (*K. es-Siyerü'l-kebir: Le grand livre de la conduite de l'état: commenté par as-Sarakhsî*, I-IV, Ankara 1989-1991). Günümüz Türkçe'sine yapılmış bir çevirisi de mevcuttur (*İslam Devletler Hukuku*, trc. M. S. Şimşek – İ. Sarıms, Konuya 2001). 6. *Uşûlû'l-fıkh (Uşûlû's-Serahsî*)*. Müellif, yine hapisnede imlâyâya başlayıp muhtemelen daha sonra tamamladığı bu önemli eseri Şeybânî'nin eserleri üzerindeki şerhlerin esaslarını açıklamak için kaleme almıştır. Eser Ebû'l-Vefâ el-Efgânî tarafından neşredilmiştir (I-II, Kahire 1372). Ayrıca Haydarâbâd (1372-1373) ve bundan ofset olmak üzere Beyrut (1393/1973) baskıları vardır. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed b. Uveyda *el-Muharrer fi uşûlû'l-fıkh* adıyla eserin yeni bir neşrini ger-

çekleştirmiştir (Beyrut 1417/1996). Serahsî'nin bu eseri çağdaşı ve ders arkadaşı Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin *el-Uşûlû* ile birlikte Hanefî fıkıh usulünün iki klasığı olarak tarihte yerini almıştır. Daha sonra bu ilim dalında kaleme alınan hemen bütün eserler bu iki eserin genel çerçevesini ve nazariyelerini hep göz önünde bulundurmuştur.

Serahsî'nin biyografisini yazan İbn Kutluboğa onun *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî*'sinin bir parçasını gördüğünü söylemektedir. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Sadrüşşehîd'in Hassâf'ın eserleri üzerindeki şerhi içinde yine Hassâf'ın *Edebü'l-kâdî* ve *en-Nafaḳât* adlı kitaplarının Serahsî tarafından yapılmış şerhlerinden bahisler bulmuştur. Kâtib Çelebi, "Serahsî ile Halvânî'nin eseri olan" bir *el-Fevâ'id*'den bahseder (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1295). Bu Halvânî'nin Serahsî tarafından tertip ve tanzim edilmiş olan bir imlâsı olabilir. Serahsî *el-Mebsûṭ*'unda (XX, 7 vd.) eserlerinin birinden müphem bir şekilde bahseder ve "müşterek kefillerin mütenasip mesuliyetleri münasebetiyle hukukî riyâziye meselelerinin en karışığını" zikrederek şöyle der: "Bu üstatların bu hususta zikrettikleri her şeyi ben de bir eserde toplamış bulunmaktayım, fakat kitaplarımdan hiçbirini burada yanımda yoktur ..." Serahsî'nin *Şerhu Kitâbî'l-Kesb*, *Şerhu Kitâbî'l-Hayz*, *Şerhu Kitâbî'l-Hiyel* gibi çalışmalarından da söz edilmektedir; ancak bunlar onun *el-Mebsûṭ*'unun muhtelif bablarından başka bir şey değildir. *el-Câmî'u'l-kebir* şerhi de henüz bulunamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsûṭ*, I, 4; VIII, 80; X, 21; XII, 108; XX, 7 vd.; XXVII, 124; XXX, 287; a.mlf., *el-Uşûlû* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1393/1973, neşredenin girişi, I, 3-8; a.mlf., *Nüketü Ziyâdâtü'z-ziyâdât* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1378, neşredenin girişi; a.mlf., *Şerhu's-Siyerü'l-kebir* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1958, I, 201; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 13-23, İv. 3, 7, 9; Necmeddin en-Neseffî, *el-Kand fi zikri 'ulemâ'i Semerkand* (nşr. Yûsuf el-Hâdî), Tahrân 1378 hş., s. 206; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 177; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 65-66; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, II, 467; III, 8, 78-82; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1423/2002, V, 192; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhîm Sâlih), Dimaşk 1412/1992; İbn Kernâl, *Risâle fi Vakfi'l-evlâd ve ṭabakâli'l-müctehidîn*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 276, vr. 308b; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 55 vd.; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-aḥyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 143-144; *Keşfü'z-zunûn*, I, 112, 561, 568; II, 963, 1014, 1079, 1295, 1580; Ayıntâbî Mehmed Münib, *Teyssirü'l-mesîr fi Şerhi's-*

Siyerü'l-kebir, Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 382; Fakir Muhammed Cehlemî, *Ḥadâ'iku'l-Hanefiyye*, Leknev, ts., s. 205-207; G. Flügel, *Die Classen der Hanefitischen Rechtsgelehrten*, Leipzig 1862, s. 275, 301 vd., 303 vd., 305 vd., 320, 322; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 158 vd.; a.mlf., *Şerhu'l-Hidâye* (Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye* içinde, nşr. Nâim Eşref Nûr Ahmed), Karaçi 1417, Leknevî'nin mukaddimesi, I, 37-38; Mercânî, *Gurfetü'l-havâkin li-ma'rifeti'l-havâkin*, Kazan 1281, s. 27 vd.; *Osmanlı Müellifleri*, II, 35; W. Heffening, *Das Islamische Fremdenrecht*, Hannover 1925, zeyil; a.mlf., "al-Sarakhsî", *El*, IV, 159; M. Zâhid el-Kevserî, *Bulûgu'l-emânî*, Kahire 1388/1969, s. 81, 83; M. Tayyib Okçu, "Şemsu'l-E'imme es-Sarakhsî'nin 'Şarhu's-Siyari'l-Kabîr'inin Türkçe Tercemesi ve Mütercim Mehmed Münib Ayıntâbî'nin Diğer Eserleri", 900. *Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukcusu Şemsu'l-E'imme es-Serahsî Armağanı*, Ankara 1965, s. 27-42; Salih Tuğ, "Eserlerinde Raslanan İfadelerine Göre İmam Serahsî'nin Hapis Hayatı", a.e., s. 43-60; Muhammed Hamîdullah, "Serahsî'nin Devletler Umumi Hukukundaki Hissesi" (trc. Salih Tuğ), a.e., s. 15-25; a.mlf., "Contribution de l'Iran a la botanique et a la science juridique", *Pensée Chi'ite*, sy. 1, Paris 1960, s. 13-18; a.mlf., "Serahsî", *İA*, X, 502-507; J. Schacht, "Notes on Sarakhsî's Life and Works", 900. *Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Büyük İslâm Hukukcusu Şemsu'l-E'imme es-Serahsî Armağanı*, s. 1-6; a.mlf., "Sur la transmission de la doctrine dans les écoles juridiques de l'Islam", *Annales de l'institut des études orientales*, X, Algier 1952, s. 399-419; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 332-338; Murteza Bedir, *Early Development of Hanafi Usul al-Fiqh (Legal Theory)* (doktora tezi, 1999), Manchester University, s. 25-28; Abdullah Yıldız, "Serahsî'nin Hadis Anlayışı ve Hadislerle Ameli", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, Şanlıurfa 1998, s. 139-159; sy. 5 (1999), s. 255-298; M. Federov, "Notes on Qarakhanids and Their Coinage", *Oriental Numismatic Society Newsletter, Supplement*, sy. 165, London 2000, s. 1-52; C. E. Bosworth, "İlek-Khâns", *EP* (Fr.), III, 1144; N. Calder, "al-Sarakhsî", *EP* (İng.), IX, 35-36.

MUHAMMED HAMİDULLAH

SERASKER

(سرعسكر)

Ordu kumandanı,
Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra
Osmanlı kara ordularının
en yüksek rütbeli âmiri.

Farsça *ser* (baş) ve Arapça *asker* kelimelerinden oluşan *ser-asker* "başasker, ordu kumandanı, başkumandan" demektir. Bu terim, *sipeh-sâlâr* ve *ser-leşker* unvanlarıyla eş anlamlı olarak Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinde "ordu ve eyalet askeri kumandanı" anlamında kullanılmıştır. Osmanlılar'da ise sefere çıkan orduya kumanda edenlere klasik dönem-

de genellikle serasker ve **ser-dâr**, son dönemlere doğru yalnızca serasker unvanı verilmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından kurulan yeni ordu ve askerî teşkilâtla birlikte serasker Osmanlı kara ordusunun en yüksek rütbeli kumandanının unvanı olmuştur.

Fâtih Kanunnâmesi'nde serasker terimi yer almamakla birlikte o devirde de savaşlarda orduya kumanda edenlere serasker unvanı verildiği görülmektedir. Genelde ilk defa Kanûnî Sultan Süleyman döneminde İbrâhim Paşa'ya vezirîâzamlık yanında geniş yetkilerle seraskerlik unvanının tevcih edildiği belirtilir. Ancak İbrâhim Paşa'nın şahsında söz konusu unvanın, önceki ve sonraki dönemlere göre "saltanat ortağı" anlamına gelebilecek derecede hayli farklı bir statüyü ifade etmekte olduğu, askerî ve sivil bakımdan olağanüstü geniş yetkiler içerdiği ve hatta kendisinin gurura kapılarak "serasker sultan" unvanını kullanmaya başladığı bilinmektedir.

Vak'a-i Hayriyye ile Yeniçeri Ocağı ve yeniçeri ağalığı kaldırıldı, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla kurulan yeni ordunun kumandanına serasker unvanı verildi. Başlangıçta seraskerlik makamı Asâkir-i Mansûre'nin kumandanı olarak teşkil edilmekle birlikte kısa sürede bütün kara ordularının kumandanı haline geldi. Bu mânâda ilk serasker olan Ağa Hüseyin Paşa'nın yanında yeni ordunun idarî, malî ve teknik işlerini yürütmek üzere Hacı Sâib Efendi, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye nâzırı, Yektâ Efendi kâtip tayin edildi. Osmanlı deniz kuvvetleri ise eskiden olduğu gibi kaptan paşaların kumandasında bırakıldı. Serasker Ağa Hüseyin Paşa birkaç gün Süleymaniye Camii avlusunda görev yaptıktan sonra Ağa Kapısı'na taşındı. Ardından eski döneme ait izlerin toptan tasfiyesi amacıyla Ağa Kapısı'nın adı Serasker Paşa Kapısı olarak değiştirildi. Ardından burası meşihat dairesi / fetvahâne haline getirilerek seraskerlik makamı Beyazıt'taki Eski Saray'a (Sarây-ı Atîk) taşındı ve birtakım hizmet binaları ilâve edildi. Bugün Beyazıt Meydanı'na bakan Dâire-i Umûr-ı Askeriyye binası Sultan Abdülaziz döneminde yaptırıldı (1864-1866).

Asâkir-i Mansûre ile seraskerlik makamı Yeniçeri Ocağı ve ağalığı yerine kurulduğundan bu kurumların birtakım görev ve sorumluluklarını da üstlenmiş oluyordu. İstanbul'da asayişin sağlanması, nüfus hareketliliğinin takibi, birtakım zâbrta hizmetleri ve yangınların söndürülmesi devralınan başlıca görev ve sorumluluklardan

dı. Şiddetli bir iç savaşın ardından ihdas edilen seraskerlik, 1826 tarihi itibarıyla sadrazam ve şeyhülislâm gibi devletin en üst düzeydeki makamları arasına katıldı. Bunda seraskerliğin nezâretlerden önce kurulmuş olmasının etkisi büyüktür.

Yeniçeri Ocağı ilga edildiğinde eski sistemin bakiyesi olan topçu, lağımçı, humbaracı ve timarlı sipahi gibi bazı askerî sınıflar yeni orduya paralel bir düzen içinde varlıklarını sürdürmekteydi. Bu sebeple askerî sınıfların birleştirilmesi ve taşranın sisteme dahil edilmesiyle tek elden sevk ve idareyi temin etmek için birtakım yeni düzenlemeler yapıldı. 1831'de İstanbul'daki alaylar Hassa, Üsküdar'dakiler Mansûre diye adlandırılarak ordu iki kısma ayrıldı. Bu bağlamda seraskerliğe bağlı bir birim olarak 1832'de Tophane Müşirliği kuruldu; topçu, humbaracı, lağımçı ocakları ile harbiye, levazım ve baruthâneler idaresi aynı çatı altında toplandı. Daha sonra Sultan Abdülmecid devrinde Meclis-i Tophâne-i Âmir'e teşkil edilerek söz konusu sınıfların idarî ve askerî işleri burada görülmeye başlandı. 1834'te kurulan redif teşkilâtı da aynı şekilde seraskerliğe bağlandı. Avrupa'daki askerî literatürün tercümesi için 1837'de seraskerlik kapısında bir tercüme odası açıldı. Kuruluşunun hemen ardından yaklaşık on yıl seraskerlik görevini yürüten Koca Hüseyin Paşa'nın teşkilâtın gelişmesinde büyük katkıları oldu. Askerlikle ilgili bütün meseleleri görüşmek ve karara bağlamak üzere Mart 1836'da seraskerliğe bağlı bir danışma meclisi olarak kurulan ve 1843'te görev ve yetkileri yeniden düzenlenen Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî seraskerliğin yükünü azalttı ve karar alma sürecini daha sağlıklı hale getirdi. 1838'de Seraskerlik Müsteşarlığı'nın ihdası kurumsallaşma yönünde atılmış bir diğer önemli adımdır.

Askerî sistemdeki değişim ve dönüşüm süreci seraskerliğin statüsünü, önemini, yetki ve sorumluluklarını da belirledi. 1836'daki teşrifat düzenlemesiyle idareci sınıf yeniden kalemiye, askeriye ve ilmiye diye üç grup halinde tanzim edildi. Bu yeni düzenlemeyle serasker protokol bakımından şeyhülislâm ve sadrazamla denk hale geldi. Öte yandan Masârifat Nezâreti ve dikimhâne gibi teşekküllerin zamanla seraskerliğe bağlanmasıyla kurumun sorumlulukları ve aynı oranda idarî-malî sistem içindeki önemi arttı. Ancak kurumsallaşma çabalarına paralel biçimde genişleyen sorumluluk ve artan bürokratik yük sebebiyle seraskerlerin ordunun başında sefere gitmeleri gündeme dahi gelmedi. Bu

sebeple önceden olduğu gibi orduya serasker unvanıyla kumandanlar tayin edilmeye başlandı. Bunun yanında teşvik ve taltif maksadıyla sadrazam olmadıkları halde serdâr-ı ekrem unvanıyla 1853 Kırım savaşına Ömer Lütfi Paşa ve daha sonra Doksanüç Harbi'nde Abdülkerim Nâdir Paşa başkumandan olarak gönderildi.

Mustafa Nûri Paşa Ocak 1843'te azledildiğinde seraskerlik unvanı da lağvedilerek yerine 17 Ocak 1843'te Hassa Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî reisi Darphor Reşid Paşa Asâkir-i Nizâmiyye müşiri ve İstanbul muhafızı unvanıyla getirildi. Bu oldubittinin perde arkasında Mâbeyin Müşirliği'nden ayrılmak istemeyen, bununla birlikte rütbe ve nüfuz bakımından serasker paşanın altında kalmayı hazmedemeyen Hassa Müşiri Rızâ Paşa bulunmaktaydı. Eylül 1843'te amaçladığı nüfuza kavuşmakla düşüncesi değişen ve mâbeyinden çıkmayı siyasî kariyeri bakımından riskli görmeyen Rızâ Paşa'ya yeniden serasker unvanı verilerek bu makam ihya edildi, böylece uygulamada eskiye döndü. Rızâ Paşa döneminde (Eylül 1843 – Ağustos 1845) seraskerlik makamı Üsküdar'a taşındı. Koca Hüseyin Paşa'nın Ocak 1846'da ikinci defa göreve getirilmesiyle seraskerlik yine Beyazıt'a nakledildi.

Tanzimat Fermanı'nda askerî meselelerin önemi vurgulanmış, seraskerlik makamının ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin önerileri çerçevesinde yeni düzenlemelerin yapılacağına işaret edilmişti. Buna istinaden 1843-1847 yılları arasında yapılan düzenlemelerde mevcut askerî birlikler beş ordu şeklinde tanzim edildi (1. Hassa Ordusu / İstanbul; 2. Dersaadet Ordusu / İstanbul; 3. Rumeli Ordusu / Manastır; 4. Anadolu Ordusu / Harput; 5. Arabistan Ordusu / Şam); askere almada ise kura usulü benimsendi. 1848'de merkezi Bağdat olmak üzere Irak ve Hicaz Ordusu kuruldu. Ayrıca ordu muvazzaf, redif, yardımcı ve başı bozuk kuvvetler olmak üzere dört temel sınıf halinde yeniden düzenlendi. 1843'te Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'nin işleyişinde birtakım yenilikler yapıldı. Şûranın sorumluluk alanındaki işler harbiye, nizam ve levazım şeklinde üç kısma ayrıldı. Bâb-ı Seraskerî'de mektûbî, yoklama, jurnal, nizâmiye, muhabere, rûznâmçe ve vezne kalemleri kurularak bürokratik işleyiş geliştirildi. Tophane Müşirliği'ne bağlı olarak 1845'te polis teşkilâtının ve Zaptıye Müşirliği'nin teşkiliyle seraskerliğin sorumluluğunda olan İstanbul'un zâbrta, itfaiye ve güvenlik işleri tecdricen bu yeni kurumlara devredildi.

XIX. yüzyılda birkaç defa seraskerliğin aynı zamanda sadârete getirilenlere tevcih edildiği görülmektedir. Keçecizâde Fuad Paşa'nın sadâretinde (1 Haziran 1863) uhdesinde bulunan seraskerlik unvanı da sadârete ilâve edildi, böylece ilk defa en üst düzey mülkî ve askerî makamlar tek bir şahıs tarafından temsil edilir oldu. Bu iki önemli görevin aksamadan yürütülmesini sağlamak amacıyla askerlikle ilgili işler harbiye nâzırı unvanıyla tayin edilen kişiye havale edildi. Yeni düzende harbiye nezâreti diye bir kurum henüz teşekkül etmemişti. Bu unvan sadece seraskere yardımcı olmakla mükellef bir şahsı işaret etmekteydi. Seraskerliğin sadâretle beraber yürütülmesinden ötürü ayrıca serasker kaymakamlığı ihdas edilerek bu göreve Hüseyin Avni Paşa tayin edildi. Bu uygulama Fuad Paşa'nın Haziran 1866'da sadâret ve seraskerlikten azliyle son buldu. Bu dönemde seraskerlik tarafından ordu mensuplarının hem mesleki-teknik konularda hem de genel anlamda dünyadaki gelişmeleri takip edebilmelerini sağlamak amacıyla Şinâsî'nin editörlüğünde *Ceride-i Askeriyye* adıyla bir dergi çıkarılmaya başlandı (1863). Fuad Paşa serasker sıfatıyla Sultan Abdülaziz'in Mısır seyahatine katıldı ve ilk defa kendisine "yâver-i ekrem" unvanı verildi. Sadâret ve seraskerliğin tek bir şahıs tarafından temsili uygulaması 13 Şubat 1874'te Hüseyin Avni Paşa'nın sadârete getirilmesiyle bir defa daha tekrarlandı. Hüseyin Avni Paşa'nın ilk seraskerliği esnasında (Şubat 1869 – Eylül 1871) Kuvve-i Umûmiyye-i Askeriyye Nizamnamesi'yle 1869'da merkezi San'a olan Yemen Ordusu kuruldu ve ordu sayısı altıdan yediye çıkarıldı; nizâmiye, redif ve müstahfız şeklinde üç ana sınıf olarak yeniden teşkilâtlandırıldı. 1873'te Tophâne-i Âmire Müşirliği seraskerliğe bağlandıysa da kısa süre sonra bu uygulamadan vazgeçildi.

II. Abdülhamid devrinin başlarında askerî teşkilâtın ana unsurları Bâb-ı Seraskerî, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî, Erkân-ı Harbiyye Riyâseti ve Tophâne-i Âmire Nezâreti'dir. 1876 anayasası ile padişaha başkumandanlık unvanı verildiğinden seraskerlik askerî silsilenin en üst rütbesi olma özelliğini kaybetti. Bu dönemde seraskerin maiyetinde müsteşar, mektupçu, nizâmiye muhasebecisi ve bir hassa muhasebecisi bulunmaktaydı. Bundan başka şu daireler hizmet vermekteydi: Makâm-ı Seraskerî Dairesi, mektupçu, şifre, tercüme ve nizâmiye evrak kalemleri. Aynı dönemde Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dairesi de

müstakil hale getirildi. Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî ve Tophâne meclisleri seraskerliğe bağlı yardımcı kurumlar olma özelliğini sürdürdü. Doksanüç Harbi'nde alınan yenilginin sebep ve sonuçlarını değerlendirmek üzere oluşturulan komisyonun tavsiyeleri doğrultusunda 1879'da kapsamlı düzenlemeler yapıldı. Bu çerçevede seraskerlik ile Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî kaldırıldı, bunların yerine Harbiye Nezâreti ikame edildi. Yaklaşık beş yıllık bir uygulamanın ardından 1884'te her iki kurum ihya edildi.

II. Abdülhamid devrinde seraskerlik makamının etkinliği önceki dönemlere göre hayli azaldı. Padişahın idarî anlayışından kaynaklanan otoriter tutumu yanında selefi Sultan Abdülaziz'in şâibeli ölümü ve serasker sıfatını haiz Hüseyin Avni Paşa'nın bu işte başrolde olması bu hususta önemli rol oynadı. Benzer bir âkıbete mâruz kalmaktan endişe eden II. Abdülhamid seraskerliğin siyaseten etkin olmasına izin vermedi. Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyye Dairesi, Teftiş-i Umûmî-i Askerî Komisyon-ı Âlîsi vb. kuruluşların teşkili bu amaca hizmet etti. Bu dönemde siyasetin merkezi Bâbiâli ile Bâb-ı Seraskerî'den Yıldız Sarayı'na kaydı. Kurulan geniş hafiye teşkilâtı ile jurnalcılık sayesinde sivil ve askerî kurumlar sıkı kontrol altında tutuldu. 22 Temmuz 1908'de azledilen Avlonyalı Ferid Paşa'nın yerine sadârete Küçük Said Paşa getirilince önceki hükümette serasker sıfatıyla görev yapan Mehmed Rızâ Paşa'yı kabinesine almayıp yerine harbiye nâzırı unvanıyla Ömer Rüşdü Paşa'yı tayin etti. Bu şekilde Harbiye Nezâreti, II. Meşrutiyet'in ilânından bir gün önce (22 Temmuz 1908) kuruldu, böylece seksen iki yıllık seraskerlik makamı tarihe karışmış oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Kânunnâme-i Askerî Defterleri*, nr. I, II; Sahafılar Şeyhizâde Esad Efendi, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s. 190-195; Cevad Paşa, *Târîh-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297, I, 292-301; II, İÜ Ktp., TY, nr. 4178; III, a.y., nr. 6127, tür.yer.; Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Askerî Teşkilâtı ve Kıyafeti* (haz. Nurettin Türsan – Semiha Türsan), Ankara 1983, II, 79-95; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 557, 582, 594; İhsan Hün, *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar*, İstanbul 1952; M. A. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army under Abdülhamid II: 1880-1897* (doktora tezi, 1968), University of California; Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler", *Birinci Askerî Tarih Semineri: Bildiriler*, Ankara 1983, II, 85-100; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askerî Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu),

İstanbul 1999, I, 359-362; a.mlf., "Bâb-ı Seraskerî", *DLA*, IV, 364; Veli Şirin, *Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîyye Ordusu ve Seraskerlik*, İstanbul 2002, s. 42-70; Yüksel Çelik, *Hüsrev Mehmet Paşa, Siyasi Hayatı ve Askerî Faaliyetleri: 1756-1855* (doktora tezi, 2004), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 275-364; A. Süheyl Ünver, "Beyazıt'ta Asakir-i Mansure-i Muhammedîye'nin Serasker Dairesi Kapısı", *Ön Asya Dergisi*, III/33, Ankara 1968, s. 14-23; Fahri Çoker, "Seraskerler ve Harbiye Nazırları", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/1, İstanbul 1968, s. 22-24; a.mlf., "Tanzimat ve Orduda Yenilikler", *TCTA*, V, 1260-1266; T. W. Haig, "Serdâr", *İA*, X, 512-513; Pakalın, III, 176-177; Bernard Lewis, "Bâb-ı Seraskerî", *EL²* (İng.), I, 838.

YÜKSEL ÇELİK

SERBEDÂRÎLER

(السربداريون)

Horasan'ın
Beyhak bölgesinde
hüküm süren bir Şii hânedanı
(1337-1386).

Hânedan adını kurucusu Abdürrezzâk'ın, "Erkekçe başını darağacına vermek alçakça katledilmekten bin kere daha iyidir" şeklindeki ifadesinden geçen "serbedâr" (darağacı) sözünden almıştır. Bölgede saygı gören bir memurun oğlu olan Abdürrezzâk bir Moğol memurunu veya elçisini öldürdükten sonra Beyhak (Sebzevâr) bölgesindeki Baştın'da isyan etti (9 Şâban 737 / 13 Mart 1337). Bu sırada bölgenin hâkimi Togay (Toga) Timur'un İlhanlı veliahtlığı için harekete geçmesi Moğol reislerinin isyanı ihmal etmesine yol açtı. Yönetimden memnun olmayanlarla iş birliği yaparak Sebzevâr'ın kontrolünü ele geçirip (12 Safer 738 / 9 Eylül 1337) emir unvanı alan Abdürrezzâk bir tartışma esnasında kardeşi Vecühüddin Mes'ûd tarafından öldürüldü (12 Zilhicce 738 / 1 Temmuz 1338). Kendisine katılan askerler, gençler ve ayyarlarla taraftarları gittikçe artan Mes'ûd, Mâzenderanlı Şii şeyhi Halife'nin müridi Şeyh Hasan-ı Cûrî ile ittifak yaparak daha da güçlendi. Mes'ûd'un 741 (1340-41) yılında Nişâbur'u ele geçirmesi Togay Timur'u tedbir almaya sevketti. Gurgân (Cürcân) nehri kenarında meydana gelen savaşta Togay Timur bozguna uğradı, kaçmaya teşebbüs eden veziri Alâeddin Muhammed yakalanarak öldürüldü (23 Şâban 742 / 1 Şubat 1342). Câcerme, Damgan, Simnan ile Togay Timur'un başşehri Gurgân'ı ele geçiren Serbedârîler ardından topraklarını Herat Kertleri aleyhinde genişletmeye çalıştılar. Kertler ve Serbedârîler arasında yapılan savaşta Hasan-ı Cûrî öldürüldü (13 Safer 743 / 18 Temmuz 1342).